

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ในบทนี้ได้ทำการศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ โดยเฉพาะโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะย่านกุฎีจีน เพื่อให้ทราบรายละเอียดของพื้นที่ศึกษา โดยทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล 3 ส่วน คือส่วนแรก ช่วงเวลาที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานย่านกุฎีจีน ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคม ส่วนที่สอง ข้อมูลเชิงสถิติ โครงข่ายการสัญจร และพื้นที่ว่างสาธารณะของย่านกุฎีจีน ส่วนที่สามการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม คือการดำเนินชีวิต พฤติกรรมการใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกัน รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการเป็นชุมชนริมน้ำของชุมชนย่านกุฎีจีน เพื่อสามารถหาข้อสรุปและนำไปวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่อสังคมย่านกุฎีจีนได้

4.1 ช่วงเวลาที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสังคมย่านกุฎีจีน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสังคมในช่วงก่อนมีทางเดินเลียบบแม่น้ำ โดยแบ่งย่อยเป็น ยุคฐานน้ำ และยุคถนน ซึ่งได้แยกยุคหลังมีทางเดินเลียบบแม่น้ำอีกหนึ่งยุค รวมเป็น 3 ยุค เพื่อให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพและสังคมที่สำคัญ โดยจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์การใช้พื้นที่สาธารณะที่สำคัญของย่านกุฎีจีน และทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงสถิติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งในเนื้อหาต่อไปนี้จะอธิบายถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสังคมของย่านกุฎีจีนที่น่าสนใจและมีความสำคัญในศึกษาตามยุคสมัยดังนี้

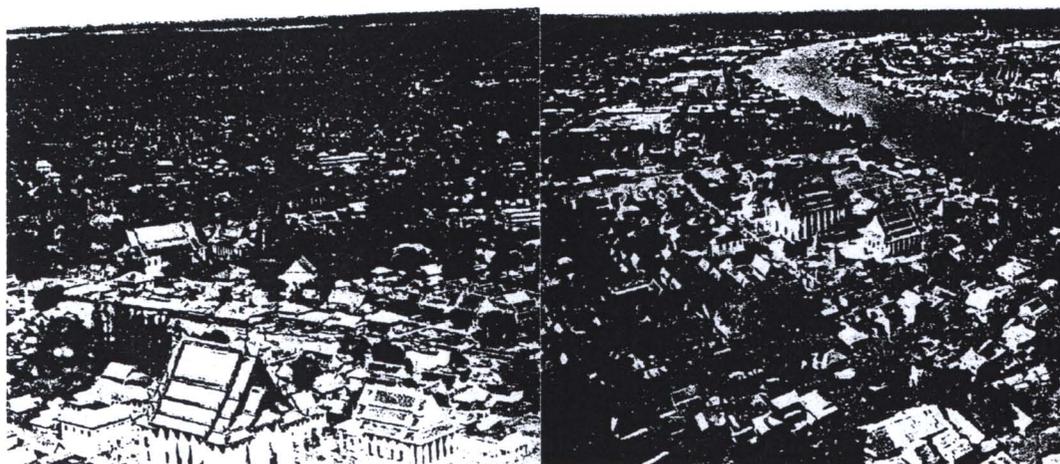
4.1.1 ยุคที่1 การตั้งถิ่นฐานและการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2436 - พ.ศ.2475)

พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ชาวจีนจากพระนครศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือคลองกุฎีจีนตามแนวฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณวัดกัลยาณมิตรเยื้องจากพระราชวังลงไปทางใต้ โดยชุมชนมีศาลเจ้าเป็นศูนย์กลางของชุมชนจึงเป็นที่มาของชุมชน ที่เรียกว่า "กุฎีจีน" อดีตพวกคนจีนได้สร้างศาลเจ้าเมื่อที่ตรงนั้นยังเป็นหัวแหลมแม่น้ำเดี่ยว คือ สร้างเมื่อแม่น้ำเจ้าพระยาไหลจากทางบางกอกใหญ่ เวลาที่ตรงวัดกัลยาณมิตรยังเป็นแม่น้ำ ในสมัยก่อนชุดคลองลัดบางกอก¹ และยังเป็นที่อยู่อาศัยของชาวโปรตุเกส ซึ่งเดิมอยู่ในค่ายรักษาป้อมเมืองบางกอกและพวกเข้ารีตชาวคริสต์ที่หนีรอดพม่ามาได้ประมาณ 100 กว่าคน ได้รวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้กุฎีจีนต่อไป ซึ่งเรียกชาวโปรตุเกสพวกนี้ว่า "ฝรั่งกุฎีจีน" ซึ่งแสดง

¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505:141-142 อ้างถึงในสุภาดา ศรีสารศา. การวางแผนเชิงกายภาพสำหรับการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะระดับชุมชน แขวงวัดกัลยาณมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการผังชุมชน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

ว่าชาวโปรตุเกสย้ายเข้ามาหลังจากชาวจีนอย่างแน่นนอน ปลายสมัยรัชกาลพระเจ้าธนบุรีพระองค์ได้เนรเทศบาทหลวงออกไปจากกรุงสยามเนื่องจากขุนนางที่เป็นชาวคริสต์ไม่ยอมเข้าร่วมพิธีการต่างๆ ของบ้านเมือง²

ส่วนชาวไทย ยังคงอยู่บริเวณริมคลอง แม่น้ำ และเรือนแพในแม่น้ำเจ้าพระยาได้ กุฎีจีนจนถึงคลองสาน ยังเป็นสวนกาแฟมาก่อนที่ตระกูลขุนนาจะย้ายเข้ามาในรัชกาลที่ 2 บริเวณบ้านของตระกูลขุนนาเรียกว่า บ้านสมเด็จ เนื่องจากเป็นบ้านของสมเด็จเจ้าพระยาถึงสามพระองค์มีอำนาจสูงสุดในรัชกาลที่ 2 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีบทบาทในกรมคลังและกรมท่าซึ่งดูแลรับผิดชอบด้านการค้าและการต่างประเทศ ทำให้เป็นย่านที่คับคั่งไปด้วยชาวต่างชาติ และในรัชกาลที่ 3, พ.ศ. 2371 สมเด็จพระบรมมหาราชวังพระยวงศ์อุทิศสวนกาแฟ สร้างวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารถวายเป็นพระอารามหลวง ชาวบ้านเรียกว่า “วัดรั้วเหล็ก” และในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าสัว่มังอุทิศที่ดินบริเวณบ้าน และซื้อที่ดินเพิ่มเติมในการสร้างวัดกัลยาณมิตรในปี พ.ศ. 2368 และถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3³

ภาพที่ 4-1 แสดงลักษณะสภาพชุมชนริมน้ำย่านกุฎีจีนในอดีตประมาณปี พ.ศ. 2488-2489 (ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศของนายปีเตอร์ วิลเลียมส์ ฮันท์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ย่านกุฎีจีนเป็นศูนย์กลางของชาวตะวันตก เมื่อชาวจีนย้ายไปอยู่ฝั่งพระนคร ชาวตะวันตกที่เคยอยู่บริเวณหน้าวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารก็ย้ายเข้ามาแทนที่จึงเป็นที่พักของชาวต่างชาติ ราชทูต พ่อค้าที่มาจ่อเรือ และมีชนชั้นนารีที่มาเผยแพร่ศาสนา โดยที่ตั้งชุมชนมักตั้งอยู่ต้นทางที่จะให้หยุดตั้งหลักแหล่งก่อนเข้าถึงพระนคร ในรัชกาลที่ 5 มีการขุดคลองสายใหม่และซ่อมแซมคลองสายเดิมเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายการคมนาคมทางน้ำ และเปิดพื้นที่เพาะปลูกใหม่

² มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542:390 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

³ สุตารา, 2542:34-35 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

4.1.2 ยุคที่ 2 การตั้งถิ่นฐานและการสัญจรทางบก (พ.ศ.2475-2541)

ในรัชกาลที่ 4 มีการสร้างถนนสายหลักขึ้นในพระนคร และมีการสร้างทางรถไฟขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้การติดต่อระหว่างฝั่งกรุงเทพฯและฝั่งธนบุรีมีความสะดวกมากขึ้น โดยในรัชกาลที่ 6 มีการสร้างสะพานที่มีชื่อว่า “สะพานเจริญพาสน์33” โดยสะพานจะสร้างข้ามคลองบางกอกใหญ่เป็นคอนกรีต เชื่อมธนบุรีฝั่งเหนือและธนบุรีฝั่งใต้ เข้าด้วยกันที่ถนนอิสรภาพ การสัญจรทางน้ำมีท่าเรือที่สำคัญในย่านกุฎีจีน คือท่าเรือกุฎีจีน⁴ บริเวณด้านหลังโรงเรียนแสงอรุณในปัจจุบันที่ถูกตัดถนนใหม่เป็นที่อยู่ของพระยาพลเทพ ส่วนที่ๆเป็นโรงเรียนแสงอรุณนั้นเป็นที่ของพระยาโชติกราชเศรษฐี ได้ให้บริษัทก๊วยไท้โหลยเช่าเป็นลานตากผ้าย้อมมะเกลือ จึงเรียกบริเวณนี้ว่า ลานมะเกลือ⁵ ปลายรัชกาลที่ 5 มีการถ้าย้ายไปอยู่ริมถนนตัดใหม่ ชาวจีนย่านกุฎีจีนเริ่มหมดไปหลังจากการสร้างศาลเจ้าเสริจในสมัยรัชกาลที่ 3 คงเหลือแต่ตระกูลที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลศาลเจ้า คือ ตระกูลสิมะเสถียร กับ ตันติเวชกุล

ใน พ.ศ. 2456 วัดฆางตาคู๊ตเริ่มบูรณะใหม่ เจ้าอาวาสบาทหลวงกุสิยลโมกิน ตาคู๊ต ได้รื้อวัดเก่าแล้วสร้างขึ้นใหม่ ตามแบบศิลปะนีโอคลาสสิก ต่อมาในรัชกาลที่ 6 ได้มีการประกาศจากกระทรวงนครบาลกำหนดเขตตำบลกุฎีจีนขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2457 ย่านกุฎีจีนในอดีตเป็นชุมชนของชาวคริสต์หลายเชื้อชาติ นอกจากคนไทยแล้วยังมีคนโปตุเกส จีน และญวนที่มาจากจีนทบุรี มีความเป็นอยู่แบบเครือญาติกันโดยมีบาทหลวงเจ้าอาวาสเป็นผู้นำชุมชน⁶ จากหนังสือของวัดฆางตาคู๊ต กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนชาวคริสต์ตั้งในช่วงร้อยปีก่อนซึ่งตรงกับช่วงรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา กล่าวว่า ชุมชนฆางตาคู๊ตเดิมเป็นลักษณะของหมู่บ้านปิดคือมีอยู่เฉพาะคริสต์ตั้งเท่านั้น จึงทำให้คนในหมู่บ้านมีความสำคัญใกล้ชิด สามัคคีกัน รักใคร่กลมเกลียวเหมือนพี่น้อง วิถีชีวิตของชาวบ้าน มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย บ้านเรือนมีลักษณะเป็นทรงไทยใต้ถุนสูง แต่ละบ้านอาจจำเป็นต้องมีเรือไว้ใช้สัญจรไปตามคลองที่ลัดเลาะภายในหมู่บ้าน ชุมชนอิสลาม เริ่มมีการกล่าวถึงในยุคนี้ ซึ่งเป็นชนชาติแขกอินเดียที่มาใหม่ เป็นพ่อค้ารวมกลุ่มอยู่ที่ตึกชาวตึกแดง ใกล้ตลาดสมเด็จพระยาองค์น้อย เป็นย่านการค้าที่สำคัญรองจากลำเพ็ง

ลักษณะทางกายภาพที่สำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในยุคนี้ เริ่มจากในช่วงรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯตัดถนนเส้นแรกในฝั่งธนบุรี จากวัดแจ้งไปจนถึงวัดบางว่า คือ ถนนอรุณอัมรินทร์ มีตลาดบ้านสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมสินค้าจากต่างประเทศและ

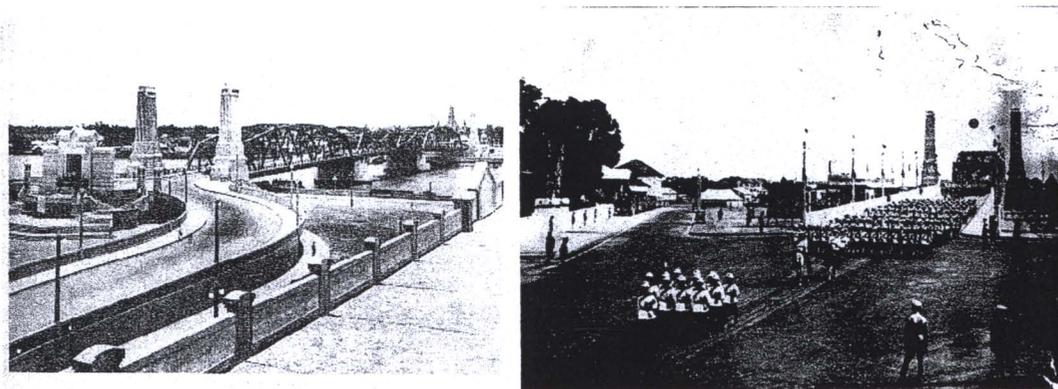
⁴ ปวรรรณ และคณะ,2542:12 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน,หน้า 45.

⁵ มาริษา,2540:104 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน,หน้า 45.

⁶ มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย,2542:390 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน,หน้า 45.

ของสวนที่อยู่ลึกเข้าไปในคูคลอง ในรัชกาลที่ 5-6 ผู้คนทุกชนชั้นนิยมนั่งกางเกงแพรดำ (ปังลิ้น) ซึ่งต้องใช้ผ้าแพรสีชาวย้อมด้วยมะเกลือ คนบ้านนอกใช้เป็นผ้าโจงกระเบน ทำให้ลานย้อมผ้าเกิดขึ้นทั่วไปริมแม่น้ำลำคลองในธนบุรี เรียกว่า “ลานมะเกลือ” ต้องใช้พื้นที่กว้างติดแม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำมากในการซักผ้าทุกวัน บริเวณฝั่งธนบุรีที่ว่างห่างจากวังพระนคร สมัยนั้นปรากฏลานมะเกลืออยู่ทั่วไปในเขตตัวเมืองชั้นในของฝั่งธนบุรี คนจีนเจ้าของกิจการจะเช่าที่รกร้างว่างเปล่าหรือที่สุสานทำเป็นลานมะเกลือ ซึ่งนับเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของวัด

ในช่วงรัชกาลที่ 7 เมืองธนบุรีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในปี พ.ศ. 2474 ที่การเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพุทธยอดฟ้าเชื่อมต่อเมืองธนบุรีกับกรุงเทพมหานคร พร้อมกับถนน 11 สาย ทำให้กรุงธนบุรีมีความเจริญขึ้นโดยเฉพาะย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวชิรมงคล ลำเพ็ง ราชวงศ์ ทรงวาด ได้สะดวก เมื่อมีการตัดถนนจำนวนมากในย่านฝั่งธนบุรีราวปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ย่านการค้าใหม่ก็เริ่มกระจายตัวไปตามถนน ตลาดบ้านสมเด็จพระยาจิงชบเสาและเลิกไปบริเวณถนนเทศบาลสาย 1 ในปัจจุบัน ติดกับโรงเรียนวัดประยูรวงศาวาสในอดีตเคยเป็นคลองเล็กๆ แยกจากคลองวัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร สมัยนั้นธนบุรียังไม่มีถนนมากนัก การคมนาคมอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ฝั่งธนบุรียังไม่มีรถยนต์ นักเรียนมาโรงเรียนทางเรือในยุคที่โรงเรียนช่างศาครู้สคอนแวนท์ยังคงอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงปี พ.ศ. 2449-2461⁷ จากที่มีสะพานพุทธยอดฟ้า ในปีพ.ศ. 2475 ข้ามจากฝั่งพระนครสู่ถนนประชาธิปไตยฝั่งธนบุรี เริ่มมีการตัดถนนซอยขึ้นและมีการสร้างสะพานพระปกเกล้า ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 และการตัดถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2542 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ชุมชนและการคมนาคมในพื้นที่เป็นอย่างมาก

ภาพที่ 4 - 2 แสดงการเปลี่ยนแปลงการสัญจรโดยใช้ถนนเป็นหลักบริเวณสะพานพุทธ (ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครหมวดเฉลิมกรุงฯ 150 ปี)

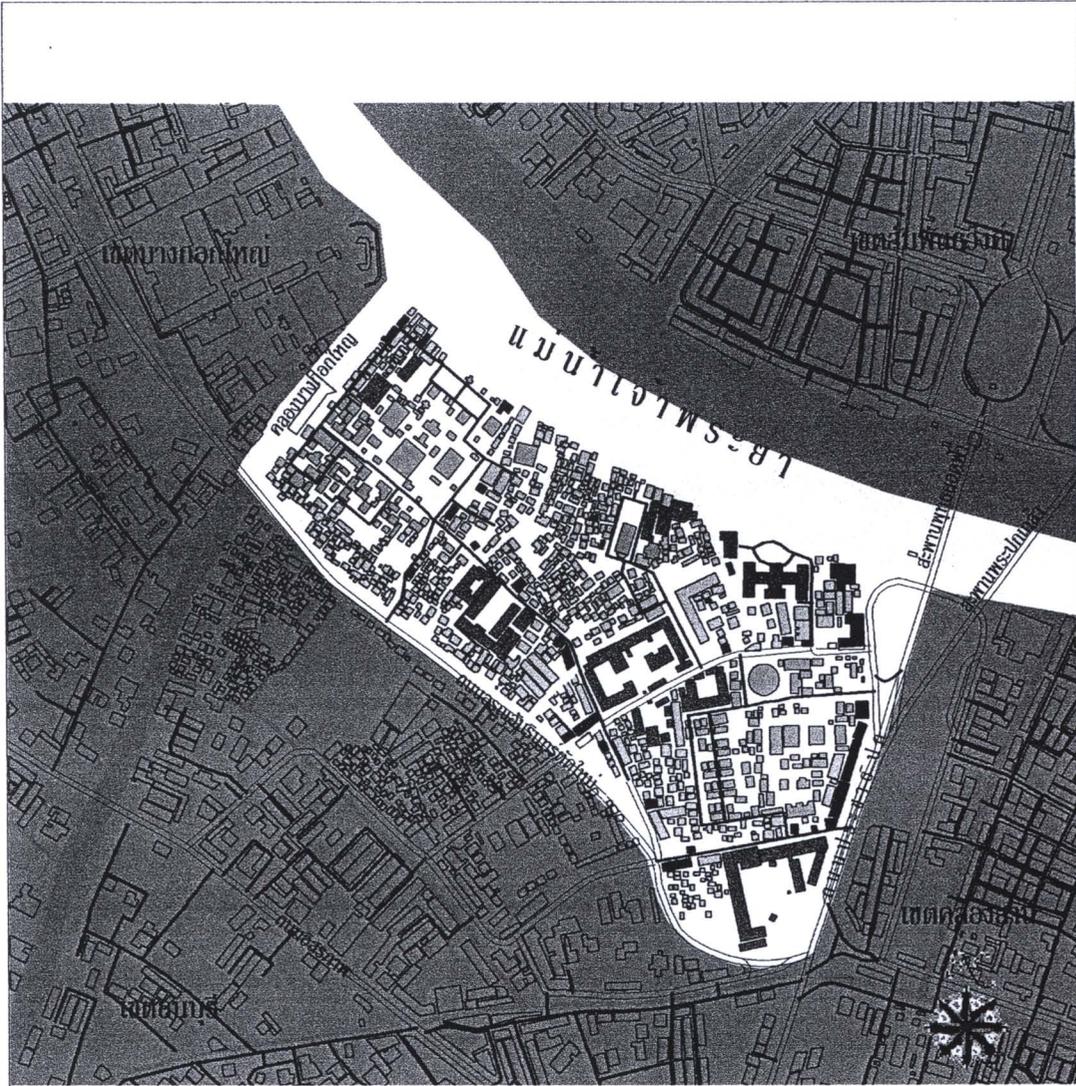
⁷ 9 ทศวรรษช่างศาครู้สคอนแวนท์ ค.ศ. 1906-1996, 2539:39 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในยุคนี้ ชุมชนกุฎีจีนเมื่อประมาณ 80 ปี ก่อนนี้ ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย บ้านส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง ไม่มีรั้วกัน แต่ละบ้านจำเป็นต้องมีเรือใช้สัญจรไปตามลำคลองที่ลัดเลาะภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ทำงานฝั่งพระนครต้องอาศัยเรือข้ามฟาก แม่บ้านสมัยนั้นจับจ่ายตลาดกันที่ตลาดสมเด็จ และตลาดอุทัย ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของสะพานพุทธ ด้านทาง วัดอนงค์าราม ภายหลังจึงมีตลาดนกกกระจอกเมื่อราวๆ 60 ปี ก่อนนี้

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 บริเวณข้างโบสถ์ข้างตาคูร์สเป็นทางดินแคบๆ เป็นอิฐแตกๆ รถเข้าไม่ได้นั่นซึ่งเป็นถนนเทศบาลสาย 1 ปัจจุบันได้เริ่มรื้อทางทำถนน ซึ่งอดีตเวลาขึ้นรถเมล์ต้องเดินไปขึ้นที่หน้าโรงเรียนศึกษานารี สมัยนั้นบ้านเรือนแพฝั่งปากคลองยังมีมาก แล้วค่อยๆ หดหายไป บ้านเรือนสมัยก่อนยังมีที่ว่างให้วิ่งเล่นรอบๆ บ้านได้ ปัจจุบันได้มีการต่อเติมบ้านเรือนรูกล้าเบียดกันจนหนาแน่น ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 โบสถ์ข้างตาคูร์สได้ปรับปรุงสุสาน โดยเว้นให้มีทางเดินกว้าง 3 เมตร และเว้นทางให้รถดับเพลิงสามารถเข้ามาในหมู่บ้านได้ เนื่องจากซอยเดิมที่ใช้เป็นทางเข้าวัดข้างสุสานเป็นซอยเล็กๆ พ.ศ. 2532 มีการถมปรับปรุงภายในสุสานเดิมที่ยังไม่เรียบร้อยโดยถมดินในส่วนที่ชำรุด และทำประตูด้านหน้าสุสานติดกับถนนเทศบาลสาย 1 ให้รถวิ่งเข้าสุสานได้ ชาวบ้านและผู้ปกครองนักเรียนได้นำรถมาจอดในสุสานมากขึ้นเรื่อยๆ และภายหลังได้มีการยกเลิกและย้ายสุสานออกไปทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2539 และได้มีการสร้างอาคารเรียน 5 ชั้นขึ้นในบริเวณนี้แทน⁸

ย่านกุฎีจีนในอดีตปากคลองบางหลวงหน้าวัดกัลยาณียังคงเป็นตลาดค้าผลไม้สดชื่น ซึ่งเดิมวัดมีคูคลองล้อมรอบ ข้างซ้ายเป็นคลองบางหลวงไม่มีบ้านคนอยู่ ด้านขวามือเป็นคูเล็กๆ ใช้เป็นเขตกำแพงวัด ข้างๆ คูมีบ้านเป็นเพิงพักของคนที่มาช่วยกิจการวัด เส้นทางรอบๆ วัดเป็นหินแกรนิตหนาปูเป็นทางเดิน ยังไม่มีทางรถเข้าวัด ซอยวัดกัลยาณียังเป็นทางเดินสะพานไม้เล็กๆ ข้างหลังวัดเป็นคลอง มีสวนอยู่ด้วย พายเรือได้ เวลาพระบิณฑบาตต้องใช้เรือแจว ต่อมา มีการสร้างบ้านลำคลองมา ชิดกุฎีพระ ประมาณปี พ.ศ. 2512 ชุมชนเริ่มหนาแน่นแล้ว คูคลองรอบๆ วัดพายเรือไม่ได้แล้ว เรือพ่วงลากมีมากในคลองและเมื่อเรือหางยาวเริ่มมีมากในคลอง พระจึงเลิกพายเรือบิณฑบาต

⁸ อนุรัตน์ ,2540:53-54 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน,หน้า 45.

สัญลักษณ์

● พักอาศัย

● สถานที่ราชการ

● ศาสนสถาน

● พาณิชยกรรม

● สถานศึกษา

แผนที่ 4-2 แสดงลักษณะพื้นที่ย่านกุฎีจีนช่วงปี พ.ศ.2541

ผลกระทบของทางเดินเลียบริมแม่น้ำต่อชุมชนริมน้ำ :
กรณีศึกษาย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร
Impacts of Waterfront Pedestrian Way on Water -
Based Communities: A Case Study of Kudeejeen
Neighborhood, Bangkok

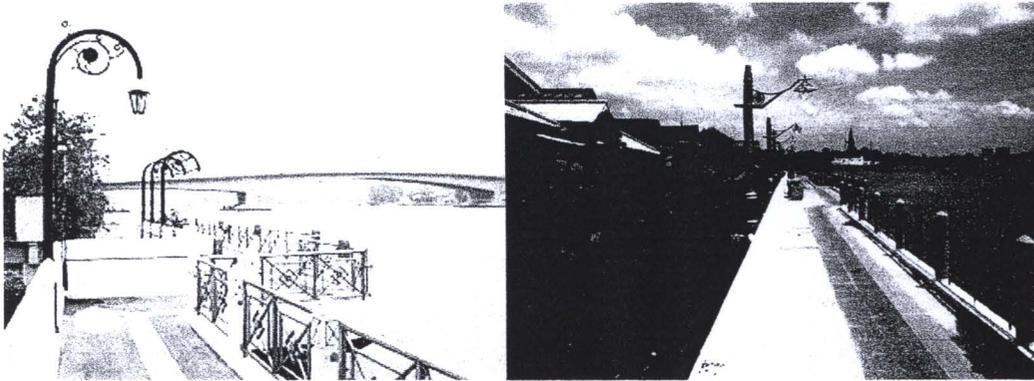
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

4.1.3 ยุคที่ 3 การตั้งถิ่นฐานและการสัญจรของทางเดินเลียบบแม่น้ำ

(พ.ศ.2542-2552)

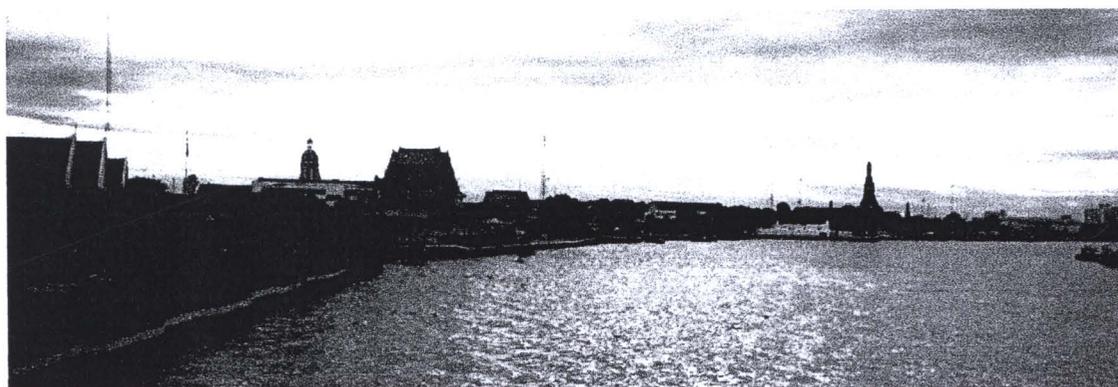
ในปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีแผนพัฒนากรุงเทพมหานครสู่เมืองน่าอยู่ ปี พ.ศ. 2548-2568 : เขตอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มรัตนโกสินทร์ และ กลุ่มธนบุรี เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ ซึ่งทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรม หลายพื้นที่ยังคงร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิมสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เป็น ราชธานี การกำหนดแผนพัฒนาพื้นที่กลุ่มรัตนโกสินทร์และกลุ่มธนบุรีจึงมุ่งเน้นการอนุรักษ์ ปรับปรุงฟื้นฟู ย่านประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และวิถีชุมชนดั้งเดิม และใช้ประโยชน์จาก คุณค่าเหล่านี้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชน⁹ จากการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในปี พ.ศ. 2539 ของกรุงเทพมหานคร การที่เมืองมีแม่น้ำผ่านแต่ประชาชนไม่มีโอกาสสัมผัสพื้นแม่น้ำ เพราะมีอาคารบ้านเรือนแออัดจะเห็นได้เฉพาะชั้นสะพานดูเท่านั้นจึงทำทางเดินเลียบบเจ้าพระยา เพื่อให้ประชาชนจะได้เดิน วิ่ง ออกกำลังกาย บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำ โดยความยาวรวม 2.3 กิโลเมตร 4 แห่ง คือ จากศูนย์ท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร ถึงป้อมพระสุเมรุ ยาว 510 เมตร จากสะพานพระปิ่นเกล้าถึงท่าพระจันทร์ ยาว 640 เมตร จากวัดกัลยาณมิตร ถึงสวนสมเด็จพระยา ยาว 810 เมตร จากวัดเศวตฉัตรถึงคลองสาน ยาว 367 เมตร ซึ่งในปัจจุบันได้มีแผนการพัฒนาที่ สานต่อแนวคิดจากการพัฒนาโครงการข้างต้นโดยใช้ประโยชน์จากคุณค่าของพื้นที่ริมน้ำเหล่านี้ อย่างคุ้มค่า

ภาพที่ 4 - 3 แสดงโครงการทางเดินเลียบบแม่น้ำของกรุงเทพมหานคร
(ที่มา: สสำรวจโดยผู้วิจัย: 2552)

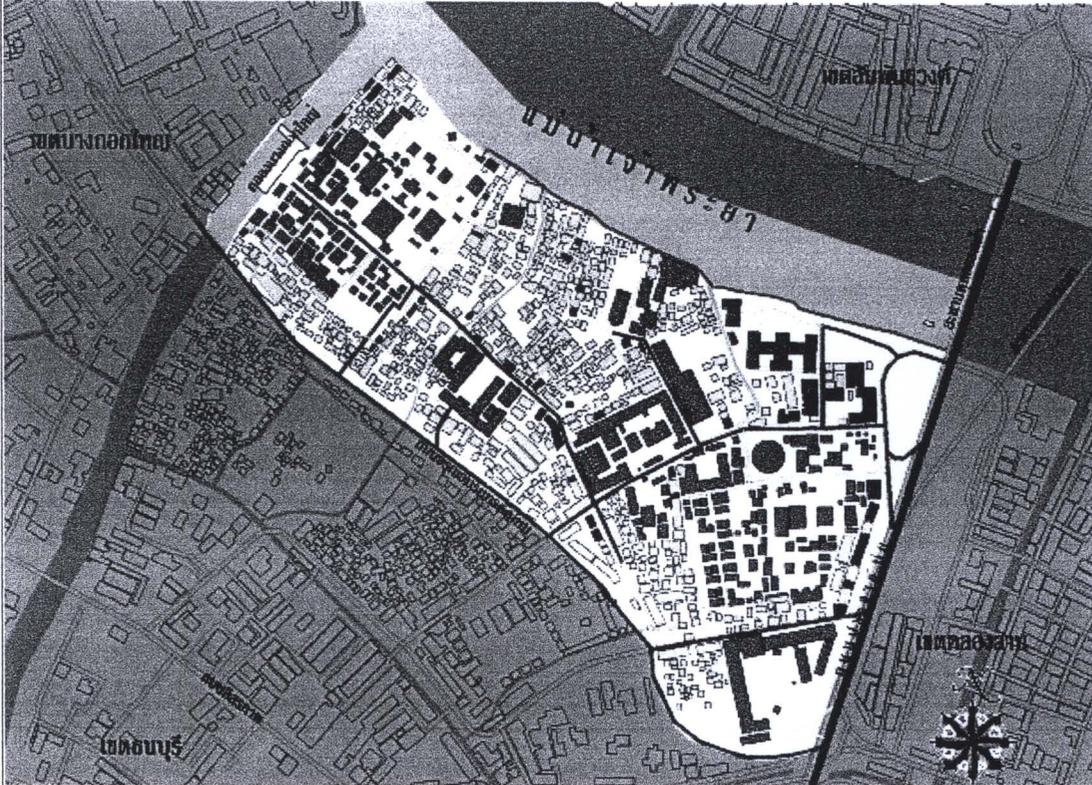
⁹ สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร. แผนพัฒนากรุงเทพมหานครสู่เมืองน่าอยู่. กรุงเทพมหานคร, 2551

“ย่านกุฎีจีน” เป็นชุมชนพักอาศัยที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะริมน้ำของกรุงเทพมหานคร ซึ่งลักษณะพื้นที่ริมน้ำของชุมชนแห่งนี้ยังเป็นแบบดั้งเดิมกล่าวคือ เป็นบ้านพักอาศัยแบบสะท้อนน้ำสะท้อนบก สลับกับพื้นที่สาธารณะของศาสนสถานและสถานที่ราชการ เช่น วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ศาลเจ้าเทียนอันกง โบสถ์ซางตาครู้ส สำนักเทศกิจ เป็นต้น ในปัจจุบันมีการพัฒนาทางเดินเลียบบแม่น้ำ เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2539 เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2541 และก่อสร้างเชื่อมต่อส่วนที่เหลือปี พ.ศ. 2550 แล้วเสร็จ ปี พ.ศ. 2552 โดยสร้าง “ทางเดินเลียบบแม่น้ำ” มีลักษณะเป็นทางเดินคอนกรีต กว้างประมาณ 1.50-2.50 เมตร ยาวกว่า 810 เมตร และในปีพ.ศ.2551 ได้ดำเนินการเชื่อมทางเดินบริเวณคลองกุฎีจีนจนถึงหน้าโบสถ์ซางตาครู้สกับทางเดินเดิมที่มีอยู่ ทำให้ทางเดินเลียบบแม่น้ำย่านกุฎีจีนสามารถเดินเชื่อมต่อกันได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะพาดผ่านหน้าชุมชนเริ่มจากท่าเรือสะพานพุทธ ถึงท่าเรือวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร วัดอุปประสงค์ของโครงการ คือ เพื่อเปิดการเข้าถึงทางน้ำให้นักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมโบราณสถานและย่านเก่าได้สะดวกยิ่งขึ้นตามนโยบายการท่องเที่ยวยั่งยืน เขตธนบุรี

ภาพที่ 4 - 4 แสดงทางเดินเลียบบแม่น้ำย่านกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณ์ กรุงเทพมหานคร

(ที่มา: ผู้วิจัย: 2552)

สัญลักษณ์

- พักอาศัย
- สถานที่ราชการ
- ศาสนสถาน
- คลังสินค้า
- พาณิชยกรรม
- สถานศึกษา
- อุตสาหกรรมครัวเรือน

แผนที่ 4-3 แสดงลักษณะพื้นที่ย่านกุฎีจีนช่วงปี พ.ศ.2552

ผลกระทบของทางเดินเลียบแม่น้ำต่อชุมชนริมน้ำ :
กรณีศึกษาย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร
Impacts of Waterfront Pedestrian Way on Water -
Based Communities: A Case Study of Kudeejeen
Neighborhood, Bangkok

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

จากข้างต้น การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในย่านกุฎีจีน ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพเป็นอย่างมาก ดังจะแสดงแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์อาคารและแผนที่แสดงความหนาแน่นของมวลอาคารและที่ว่าง เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา โดยแบ่งช่วงการศึกษาดังนี้ ช่วงที่ 1 ปี พ.ศ.2475 ช่วงที่ 2 ปี พ.ศ.2541 ช่วงที่ 3 ปี พ.ศ.2552

แผนที่ 4-4 การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตามช่วงเวลาต่างๆที่สำคัญย่านกุฎีจีน
(ที่มา: ผู้วิจัย: 2552)

จากแผนที่ 4-4 ก่อนปี พ.ศ. 2475 กลุ่มอาคารนิยมตั้งอยู่ตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองบางหลวงเป็นส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะเป็นการกระจุกตัวของกลุ่มอาคารบ้านเรือน ค่อนข้างหนาแน่น ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของราชวงศ์ ชุนนาง พระสงฆ์ พ่อค้า พื้นที่แห่งนี้นอกจากจะมีกลุ่มอาคารตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลองและโดยรอบอาคารทางศาสนาแล้ว ยังมีพื้นที่การเพาะปลูกเรือกสวนไร่นาในบริเวณที่ลึกเข้ามาจากริมแม่น้ำลำคลองอีกด้วย โดยมีลักษณะการตั้งอาคารบ้านเรือน 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ริมคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ และกลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ในสวน ทั้ง 2 กลุ่มมีการใช้ประโยชน์จากน้ำเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การคมนาคม รวมไปถึงเพื่อการเพาะปลูก ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวส่วนมากเป็นพื้นที่ทำสวน ปลูกผลไม้ จะมีการใช้น้ำมาก และใช้ตลอดเวลา ดังนั้นบ้านเรือนที่อยู่ในสวนแม้ว่าจะไม่ได้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง แต่พื้นที่สวนจะต้องมีการขุดร่องน้ำ หรือเรียกว่า คู หรือบางแห่งเรียกลำกระโดง เพื่อชักน้ำเข้าในสวน และใช้เป็นเส้นทางลำเลียงผลผลิตออกมาจากสวนด้วยร่องน้ำหรือคู เป็นตัวแบ่งขอบเขตสวนของเจ้าของสวนแต่ละคน ภายในสวนแต่ละคนจะมีการแบ่งพื้นที่ย่อยเรียกว่า หนด แต่ละหนดจะมีถนนคัน เรียกถนนว่าขวาง โดยสวนแต่ละแห่งจะมีพื้นที่ขวาง 1 ขวาง ที่มีความกว้างประมาณ 3-4 วา หรือประมาณ 6-8 เมตร เพื่อใช้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ตั้งปะรำทำบุญสวนประจำปีเลี้ยงอาหารแขกในการลงแขก ทำสวนลอกเลน และกิจกรรมต่างๆที่เด็กๆ

และเพื่อนบ้านมาชุมนุมกันด้วยความสุขและอิมท้อง เช่น การเผาข้าวหลาม เผามะพร้าว เป็นต้น (สมใจ นิ่มเล็ก, 2545) ดังนั้นพื้นที่ว่างสาธารณะในพื้นที่ย่านกุฎีจีน นอกจากจะแทรกตัวอยู่ในพื้นที่อาคารทางศาสนาและพื้นที่ว่างระหว่างอาคารแล้ว ยังซ้อนทับอยู่ในพื้นที่เพาะปลูกเรือกสวนไร่นาของชาวสวนอีกด้วย

2) สำหรับในช่วงปีพ.ศ. 2475 เริ่มมีกลุ่มอาคารหนาแน่นขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นพื้นที่เพาะปลูกเรือกสวนไร่นาในบางส่วน และมีการถมพื้นที่ร่องน้ำเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ในการสร้างอาคาร แต่ภาพรวมยังเป็นการกระจุกตัวอยู่เป็นกลุ่มเป็นชุมชนและอยู่ใกล้กับอาคารทางศาสนา ในช่วงปีพ.ศ. 2529 มีกลุ่มอาคารขึ้นอย่างหนาแน่นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและเชื่อมต่อถึงกันระหว่างฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร เกิดการขยายตัวของเมือง ผู้คนนิยมมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งธนบุรีมากขึ้น รวมไปถึงพื้นที่ย่านกุฎีจีนพื้นที่ว่างที่มีอยู่จะเป็นพื้นที่ว่างระหว่างอาคารเป็นส่วนใหญ่ และมีรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารในด้านประเภทที่พักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ภายหลังจากที่มีการตัดถนนอรุณอมรินทร์และปรับปรุงเส้นทางสัญจรต่างๆภายในพื้นที่ ในช่วงปีพ.ศ. 2550 พบว่ามีกลุ่มอาคารเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น มวลอาคารมีขนาดเล็กกว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2529 พื้นที่ภายในแขวงถูกแบ่งออกเป็น 2 ฝั่งถนน และกลุ่มอาคารเกาะตัวไปตามแนวเส้นทางสัญจรทางบกชัดเจนมากขึ้น พื้นที่ว่างในพื้นที่เดิมมีน้อยลง โดยเฉพาะพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร ยังคงเหลือแต่พื้นที่ว่างบางส่วนของเอกชนและภายในสถานศึกษา พื้นที่ว่างภายในศาสนาสถาน พื้นที่ว่างที่อยู่ริมเส้นทางสัญจรหรือทางเดินเท้าริมถนน และพื้นที่ว่างที่มีการจัดตั้งขึ้นมาจากทางหน่วยงานของรัฐ เช่น สวนหย่อม สวนสาธารณะ เป็นต้น

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ มีความสัมพันธ์กับสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ดังนี้ ในสมัยก่อนผู้คนนิยมตั้งถิ่นฐานใกล้กับแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากแม่น้ำลำคลองได้เอื้อประโยชน์และมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของผู้คนในพื้นที่ ทั้งการใช้น้ำในชีวิตประจำวัน การเพาะปลูกทำสวน การสัญจรไปมา หรือแม้กระทั่งเพื่อการติดต่อค้าขาย เป็นต้นคน กิจกรรมต่างๆ จึงกระจุกตัวอยู่ตามแนวแม่น้ำลำคลองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ที่ลึกเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในด้านการเพาะปลูกทำการเกษตร ซึ่งได้มีการขุดร่องน้ำเพื่อชักน้ำเข้าในสวนและใช้ประโยชน์จากน้ำในด้านต่างๆด้วย ต่อมาเมื่อเริ่มมีโครงข่ายการคมนาคมที่เชื่อมต่อถึงกันได้มากขึ้น จึงเริ่มมีการเปลี่ยนจากสัญจรทางน้ำเป็นทางบก ผู้คนเริ่มตั้งถิ่นฐาน อยู่อาศัยในพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร และเกิดความหลากหลายของผู้คนและกิจกรรม กอปรกับมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆเพิ่มขึ้นตามการพัฒนาของเมืองทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม พื้นที่ย่านกุฎีจีนจึงเกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่หลากหลายขึ้น ทั้งประเภทที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน พาณิชยกรรม สถานศึกษา รวมไปถึงพื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ทางเดินเลียบบแม่น้ำ เป็นต้น

4.2 ลักษณะการเข้าถึงของย่านกุฎีจีน

พื้นที่ย่านกุฎีจีนเป็นพื้นที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักในสมัยอยุธยา ธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พื้นที่นี้มีบทบาทเป็นแหล่งที่พักอาศัยของชุมชนต่างๆ มาแต่อดีต และสำคัญที่สุดคือชุมชนต่างๆ นี้มีความแตกต่างกันในแง่เชื้อชาติ ศาสนา ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกันโดยปราศจากความขัดแย้ง มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ในที่สุดจึงเกิดเป็นความหลากหลายทางสังคมในพื้นที่แห่งนี้ โดยเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่ถึง 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดกัลยาณ์ ชุมชนกุฎีจีน และชุมชนวัดประยุรวงศ์ นอกจากนี้ก็มีชุมชนย่อยเกิดขึ้นใหม่ในช่วง 5-20 ปีที่ผ่านมาแต่ยังไม่มี การจัดตั้งเป็นชุมชน ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเน้นการศึกษาเฉพาะชุมชนดั้งเดิมในย่านกุฎีจีน ทั้ง 3 ชุมชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงกายภาพสำหรับการใช้เส้นทางการสัญจร และพื้นที่ว่างสาธารณะในระดับชุมชน

จากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา พบว่าพื้นที่ว่างสาธารณะในย่านกุฎีจีน ได้แทรกตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เส้นทางสัญจรสายต่างๆ พื้นที่โดยรอบอาคารสาธารณะทั้งอาคารทางศาสนา ตลาด และพื้นที่ในละแวกบ้าน ซึ่งการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างสาธารณะซ้อนทับกับประโยชน์ใช้สอยหลักของพื้นที่นั้นๆ ร่วมด้วย พื้นที่ว่างสาธารณะที่อยู่บนตำแหน่งที่ใกล้เคียงกัน และมีการเชื่อมต่อถึงกันระหว่างพื้นที่ว่างแบบเส้นทางสัญจรและพื้นที่ว่างแบบพื้นที่ปิดล้อมจะเกิดกลุ่มอาคารตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่บริเวณนั้นอย่างหนาแน่น กว่าพื้นที่ที่เป็นแบบเส้นทางสัญจรเพียงอย่างเดียว

พื้นที่ว่างสาธารณะ ที่มีความสำคัญ ทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ในพื้นที่ศึกษา จากแผนที่ข้างต้นพบว่าพื้นที่ว่างสาธารณะในพื้นที่ศึกษามี 27 แห่ง และสามารถแบ่งกลุ่มพื้นที่ว่างสาธารณะจากการจัดสร้างขึ้นตามการใช้งาน โดยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

ตารางที่ 4-1 พื้นที่ว่างสาธารณะแบ่งตามกลุ่มต่าง ๆ

กลุ่มที่ 1 พื้นที่ว่างสาธารณะแบบเส้นทางสัญจร	กลุ่มที่ 2 พื้นที่ว่างสาธารณะแบบพื้นที่ปิดล้อม ซึ่งพื้นที่ว่างสาธารณะในกลุ่มนี้สามารถแยกย่อยได้อีกคือ
1.ทางเท้าถนนประชาธิปไตย(ในพื้นที่แขวงวัดกัลยาณัม) 2.ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ 3.ถนนเทศบาลสาย 1 4.ถนนเทศบาลสาย 2 5.ถนนพญาไม้ 6.ทางเข้าสำนักเทศกิจ 7.ทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา	กลุ่มที่ 2.1 พื้นที่ว่างสาธารณะที่อยู่ระหว่างอาคารเกิดการใช้ประโยชน์เอง 19.วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร 20.โบสถ์ข้างตาคูู้ส 21.วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร 22.ศาลเจ้าเทียนอันกง
8.ทางเดินเลียบบคลองพลอย (ช่วงแยกทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาถึงถนนเทศบาล1) 9.ซอยกุฎีจีน (ช่วงระหว่างถนนเทศบาลสาย 1 ถึงประตูทางเข้าโบสถ์ข้างตาคูู้ส) 10.ซอยกุฎีจีน1-9 (ทางเดินภายในชุมชน) 11.ซอยโรงน้ำแข็ง 12.ซอยวัดกัลยาณัม 13.ซอยวัดกัลยาณัม1 14.ซอยวัดกัลยาณัม2 15.ซอยวัดกัลยาณัม3(ทางเดินเลียบบคลองกุฎีจีน) 16.ซอยวัดกัลยาณัม4 17.ซอยวัดกัลยาณัม5 18.ซอยวัดกัลยาณัม6	กลุ่มที่ 2.2 พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีการจัดสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ 23.สวนหย่อมเชิงสะพานพุทธ 24.สวนหย่อมวงเวียนเล็กรวมไปถึงบริเวณด้านหน้าโรงเรียนศึกษานารี 25.สนามกีฬาใต้สะพานอนุทินสวัสดิ์ 26.สนามเด็กเล่นใต้สะพานอนุทินสวัสดิ์ 27.สวนหย่อมอนุทินสวัสดิ์

(ที่มา: อ้างอิงจากสุชาติดา, 2550)

4.3 ลักษณะทางสังคม

4.3.1 ประชากรครัวเรือน จากข้อมูลที่สำรวจในปี พ.ศ. 2552 ของสำนักงานเขตธนบุรี พบว่า ประชากรในชุมชนย่านกุฎีจีนมีทั้งหมด 4,923 คน สามารถแบ่งเป็น ชาย 2,248 คน หญิง 2,675 คน มีจำนวนครอบครัวทั้งหมด 921 ครอบครัว และมีบ้านเรือนทั้งหมด 788 หลังคาเรือน โดยจำนวนประชากร ครัวเรือนและหลังคาเรือดังกล่าว สามารถแบ่งออกมาแต่ละชุมชนได้ดังนี้

ตารางที่ 4-2 จำนวนประชากร ครัวเรือนและหลังคาเรือน แต่ละชุมชนย่านกุฎีจีน

ชื่อชุมชน	ชาย	หญิง	รวม	ครอบครัว	หลังคาเรือน
1.วัดกัลยาณ	686	784	1,470	314	228
2.กุฎีจีน	820	1,030	1,850	346	280
3.วัดประยุรวงศา วาสวรรวิหาร	742	861	1,603	261	280
รวม	2,248	2,675	4,923	921	788

ที่มา : ฝ่ายทะเบียน สำนักงานเขตธนบุรี, 2552

แต่อย่างไรก็ตามจากการลงสำรวจพื้นที่และสอบถามคนในชุมชนพบว่า มีประชากรในพื้นที่ศึกษามีมากกว่าข้อมูลทะเบียนราษฎรของสำนักงานเขตธนบุรี เนื่องจากมีบุคคลต่างถิ่นย้ายเข้ามาทำงานและเช่าพักอาศัยในพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงประชากรแฝงอันเนื่องมาจากกลุ่มคนทำงาน

จากความหลากหลายของกลุ่มคนที่มีในพื้นที่ ทำให้เกิดระบบชุมชนที่มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของการนับถือศาสนา สามารถแบ่งลักษณะชุมชนได้ 4 ลักษณะดังนี้

(ฐิติวัฒน์ นงนุช , 2542)

- ชุมชนชาวพุทธ จะมีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่บริเวณโดยรอบวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร วัดประยุรวงศาวาสวรรวิหาร และทางด้านหน้าวัดบุปผาราม ซึ่งกลุ่มคนไทยพุทธดังกล่าวได้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาประมาณ 3 ชั่วอายุคนแล้ว แต่ในปัจจุบันผู้อยู่อาศัยเดิมได้มีการย้ายออกไปแล้วบ้างบางส่วนเนื่องจากสภาพที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่มีความหนาแน่น กลายสภาพเป็นชุมชนแออัด

- ชุมชนชาวพุทธ-จีน ยังคงมีลูกหลานครอบครัวตระกูลสีมะเสถียรเป็นผู้ดูแลศาลเจ้าและผู้ที่มีเชื้อชาติจีนส่วนหนึ่งยังคงอาศัยอยู่บริเวณศาลเจ้าเทียนอันเกงคอยดูแลและประกอบพิธีกรรมตามเทศกาลต่างๆของ

- ชุมชนชาวคริสต์ ได้อยู่อาศัยภายในชุมชนแออัดโดยรอบโบสถ์ซางตาครู้ส ในปัจจุบันผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกดั้งเดิมได้มีการย้ายออกไปบ้างแล้วจากพื้นที่

แห่งนี้ เนื่องจากสภาพปัญหาที่คล้ายกับชุมชนชาวพุทธ ผู้อยู่อาศัยบางส่วนในปัจจุบันเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาทำงานที่กรุงเทพฯ

- ชุมชนแออัดในลักษณะบุกรุกพื้นที่ โดยมีการอยู่อาศัยในบริเวณใกล้กับโรงเรียนศึกษานารี เดิมบริเวณนี้เป็นพื้นที่โล่งรก เป็นพื้นที่ที่คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาทำงานและใช้เป็นที่ปลูกสร้างที่พักอาศัยปัจจุบันเมื่อมีถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ตัดผ่านพื้นที่ ทำให้ชุมชนดังกล่าวได้แยกอยู่ตามสองฝั่งถนน

จากการนับถือศาสนาแต่ละชุมชนแล้ว พบว่าในแต่ละชุมชนนั้นมิใช่ว่าคนในชุมชนทั้งหมดนับถือศาสนาเดียวกัน ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงคนส่วนใหญ่ในชุมชน หรือร้อยละ 90 ถึงร้อยละ 95 เท่านั้น ยังมีคนในชุมชนที่นับถือศาสนาอื่นอยู่เช่นกันทั้งสามศาสนานั้น สามารถอยู่รวมกันได้อย่างสามัคคีและกลมกลืน อีกทั้งยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ตนได้

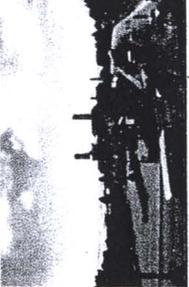
4.3.2 วัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น กิจกรรมและประเพณีส่วนใหญ่โดยรวมแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงตามวิถีการดำเนินชีวิตชาวไทยทั่วไป แต่ก็มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางศาสนาที่แตกต่างกันไป ดังเช่น ศาสนาพุทธ ในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสงกรานต์ เป็นต้น สถานที่ประกอบกิจกรรมส่วนใหญ่ คือวัด ซึ่งในพื้นที่ศึกษามีวัดดังนี้ วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร วัดบุปผารามวรวิหาร นอกจากวัดจะเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว มีประชาชนบางส่วนที่มีเชื้อสายจีนซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้พื้นที่ในแขวงวัดกัลยาณมิตรมีศาลเจ้า คือ ศาลเจ้ากวนอิม องค์ประธานของศาลเป็นเจ้าแม่กวนอิม ส่วนศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามก็มีการประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเช่นกัน เช่น วันคริสต์มาสของชุมชนชาวคริสต์(ส่วนมากเป็นชาวชุมชนกุฎีจีน) ซึ่งสถานที่ประกอบพิธีกรรมคือโบสถ์ซางตาครู้ส

จากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย และที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นศาสนสถาน ชุมชน สถาบันทางการศึกษาที่ใช้รองรับคนในชุมชน เศรษฐกิจที่มีในพื้นที่จึงเป็นการพาณิชย์กรรมขนาดเล็ก เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของชำ เป็นต้น และประชาชนส่วนมากในพื้นที่มีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย ข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ และธุรกิจส่วนตัว ตามลำดับในชุมชนย่านกุฎีจีนได้มีการจับจองพื้นที่บางส่วนของพื้นที่ว่างสาธารณะทำกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดรายได้ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมกิจกรรมด้านการซื้อขายบริเวณตลาด ริมถนน พื้นที่ชอยภายในชุมชนหรือในบริเวณพื้นที่โดยรอบอาคารที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอาคารที่มีความสำคัญทางศาสนา

ตารางที่ 4-3 สรุปการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของย่านภูจินตามช่วงเวลาต่างๆ

หัวข้อ	ช่วงที่ 1 ยุคฐานน้ำ(พ.ศ.2475)	ช่วงที่ 2 ยุคฐานบก(พ.ศ.2539)	ช่วงที่ 3 ยุคทางเดินเลียบบนน้ำ(พ.ศ.2552)
แผนที่ย่านภูจิน			
ลักษณะสภาพของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นทางสัญจรหลักคือ แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางหลวง เส้นทางย่อยจะใช้เส้นทางคลองแยกต่างๆ ในการเข้าถึง(Access)บ้านเรือนและเป็นเมืองท่าที่สำคัญจุดหนึ่งที่เป็นจุดยุทธศาสตร์การคมนาคมทางน้ำที่สำคัญสามารถเข้าออกได้รวดเร็ว - ชุมชนตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่บริเวณริมแม่น้ำและลำคลอง มีบ้านเรือนในพื้นที่สวนบางส่วนโดยนิยมปลูกกาแฟโดยใช้พื้นที่ด้านหลังบ้านที่ติดลงไปจากลำคลอง - พื้นที่โล่งว่างสาธารณะส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณศาสนสถานเช่น วัดกัลยาณมิตรธรรมหาวิหาร วัดประยูรวงศาวาสวิหาร โบสถ์ข้างตาคูร์ต ศาลเจ้าศาลเจ้าเทียนฮั่นกง ทั้งยังเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายจากน้ำสู่บกที่สำคัญคือ ท่าเรือ และศาลาท่าน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นทางสัญจรหลัก คือ ถนนประชิดปึก และถนนอรุณชัยรินทร์ ถนนรองจะเป็นซอยแยกต่างๆ ในการเข้าถึง(Access)อาคารบ้านเรือน การสัญจร ทางน้ำมีเฉพาะเรือข้ามฝากแต่ไม่คึกคักเหมือนในอดีต - ชุมชนตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่บริเวณริมถนนและมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ - พื้นที่โล่งว่างสาธารณะส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในบริเวณศาสนสถาน เช่น วัดกัลยาณมิตรธรรมหาวิหาร วัดประยูรวงศาวาสวิหาร โบสถ์ข้างตาคูร์ต ศาลเจ้าเทียนฮั่นกง และโรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นทางสัญจรยังคงใช้เช่นเดียวกับยุคก่อนและมีการเพิ่มทางเดินเลียบบนน้ำในกาเข้าถึง(Access)อาคารบ้านเรือนที่อยู่บริเวณริมน้ำ - ชุมชนยังคงตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่บริเวณริมถนนและมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในการพาณิชยกรรมบริเวณริมน้ำเพิ่มมากขึ้น - พื้นที่โล่งว่างสาธารณะส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในบริเวณศาสนสถานเช่น วัดกัลยาณมิตรธรรมหาวิหาร วัดประยูรวงศาวาสวิหาร โบสถ์ข้างตาคูร์ต ศาลเจ้าเทียนฮั่นกง โรงเรียน และทางเดินเลียบบนน้ำ

ตารางที่ 4-4 สรุปการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมของย่านปฏิสังขรณ์ตามช่วงเวลาต่างๆ

หัวข้อ	ช่วงที่ 1 ยุคฐานน้ำ(พ.ศ.2475)	ช่วงที่ 2 ยุคฐานบก(พ.ศ.2539)	ช่วงที่ 3 ยุคทางเดินเลียบแม่น้ำ(พ.ศ.2552)
ภาพถ่ายชุมชนย่านปฏิสังขรณ์			
ลักษณะทางด้านสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนมีศาสนสถานและตลาดเป็นศูนย์กลาง ประกอบกิจกรรม วัฒนธรรมประเพณีต่างๆของชุมชน โดยมีศาลากลางหลายทางศาสนาได้แก่ พุทธ คริสต์ และ อิสลาม ลักษณะของหมู่บ้านเป็นชุมชนปิด - ผู้คนสัญจรทางเรือเป็นหลัก มีวิถีชีวิตผูกพันใกล้ชิดกับน้ำเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันซึ่งใช้เรือสัญจรไปตามคลองที่ตัดเลาะภายในหมู่บ้าน - อาชีพหลัก ได้แก่ ประมง ค้าขายทางน้ำและ เกษตรกรรม โดยการใช้เรือเป็นยานพาหนะในการขนส่ง - ชาวบ้านอยู่อาศัยเป็นกลุ่มเครือญาติ เชื้อชาติหรือศาสนา และ ชุมชนยังเป็นเมืองท่าที่สำคัญจึงเป็นที่อยู่อาศัยของขุนนาง พระสงฆ์ พ่อค้า และชาวต่างชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนสถานยังเป็ศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชน รวมถึงโรงเรียนที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ และมีตลาดที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญ - ผู้คนสัญจรทางถนนเป็นหลักและเดินเลาะตามตรอกซอยต่างๆ โดยใช้การเดินทางและยานพาหนะขนาดเล็กเป็นหลัก - อาชีพส่วนใหญ่ ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ฯลฯ ประกอบอาชีพอยู่ภายนอกชุมชนการค้าใหม่ๆเริ่มกระจายตัวไปตามถนน - ชาวบ้านดั้งเดิมมีการย้ายออก และผู้อาศัยส่วนหนึ่งเป็นคนต่างถิ่นเข้ามาเช่าบ้านอยู่ในพื้นที่ริมน้ำที่เข้าถึงยาก 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนสถานยังเป็ศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชน รวมถึงโรงเรียนที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ - ผู้คนยังคงสัญจรชนเดียวกันกับยุคถนนแต่จะมีทางเดินเลียบแม่น้ำที่เพิ่มการเข้าถึงที่อยู่อาศัยริมน้ำยิ่งขึ้น โดยใช้การเดินทางและยานพาหนะขนาดเล็กเป็นหลัก - อาชีพส่วนใหญ่ ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ฯลฯ ประกอบอาชีพอยู่ภายนอกชุมชน - ผู้อาศัยมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมแม่น้ำหลากหลายมากขึ้น และมีคนจากภายนอกเข้ามาภายในชุมชนเพิ่มขึ้น

4.4 สรุปลักษณะของพื้นที่ศึกษา

จากที่ศึกษาลักษณะทางด้านกายภาพที่สัมพันธ์กับลักษณะทางสังคม ในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่ย่านกุฎีจีนแห่งนี้ มีกลุ่มคนอยู่มากมาย ส่งผลไปถึงความแตกต่างในการใช้เส้นทาง การสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่ได้แทรกตัวอยู่ในพื้นที่โดยรอบกลุ่มอาคารต่างๆ เกิดความหลากหลายทั้งในด้านกลุ่มผู้ใช้ กิจกรรม และช่วงเวลา โดยแต่เดิมในสมัยก่อนที่ยังไม่มีการสร้างถนนนั้น เส้นทางน้ำจึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ว่างสาธารณะเช่นกัน เนื่องจากส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ทั้งในด้านการสัญจร การค้าขาย และนันทนาการ เป็นต้น

ในส่วนของพื้นที่ว่างสาธารณะแบบพื้นที่ปิดล้อมนั้น สมัยก่อนพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก ในบางช่วงเวลาพื้นที่ว่างระหว่างบ้านได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่ว่างสาธารณะสำหรับคนในชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคนในชุมชน นอกจากนี้พื้นที่ว่างที่อยู่โดยรอบอาคารก็มีการเข้ามาใช้ประโยชน์ของผู้คนเช่นกัน โดยเฉพาะพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณอาคารทางศาสนา ซึ่งเกิดกิจกรรมของชุมชนมากมายและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจด้วย แต่เมื่อมีการพัฒนาเมืองไปสู่ความเจริญการก่อสร้างถนนและมีโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกัน ทำให้พื้นที่ริมน้ำที่มีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างหลายน้อยลง เริ่มใช้พื้นที่บนบกมากขึ้นทั้งการตั้งอาคารบ้านเรือน รวมไปถึงเส้นทางสัญจรของคนที่ใช้ทั้งยานพาหนะและการเดินเท้า

สำหรับกลุ่มอาคารหลายแห่งที่มีมานานและคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เช่น อาคารทางด้านศาสนา ซึ่งพื้นที่โดยรอบอาคารยังเป็นพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีกิจกรรมที่หลากหลายและเป็นศูนย์รวมของจิตใจเหมือนเช่นเดิม แต่ความสำคัญอีกด้านในปัจจุบันได้เพิ่มขึ้นมาคือ การเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ส่งผลให้เกิดกิจกรรมและกลุ่มผู้คนที่หลากหลายขึ้นอีก เช่น การที่นักท่องเที่ยวเข้าไปกราบไหว้พระ เทียนชมและศึกษาหาความรู้อาคารสถานที่ทางประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ยังรวมไปถึงเส้นทางสัญจรที่มีความเชื่อมต่อกับพื้นที่ว่างสาธารณะที่อยู่โดยรอบอาคารทางศาสนาในข้างต้น ซึ่งได้เอื้อให้เกิดการเข้าถึงอาคารหรือสถานที่แห่งนั้นอย่างสะดวก และส่งผลให้เกิดกิจกรรมตามมา ทั้งในด้านสังคม เช่น การสนทนาพบปะพูดคุยกัน การซื้อ-ขายสินค้า เป็นต้น และด้วยพัฒนาการและความหลากหลายต่างๆที่เกิดในพื้นที่ว่างสาธารณะซึ่งมีความสัมพันธ์กับ ลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม ของย่านกุฎีจีน จึงได้ทำการวิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ของโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะก่อนและหลังมีทางเดินเลียบบแม่น้ำในลำดับต่อไป